

УДК 811.161.2:81 – 13

Лілія Явір, аспірант кафедри української мови
Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка

ФЛОРОЛЕКСЕМИ-СИМВОЛИ МІКРОПОЛЯ “КВІТИ” В ПОЕТИЧНИХ ТЕКСТАХ ІВАНА ФРАНКА

У статті різноаспектно досліджено особливості квіткових символів у поетичних текстах Івана Франка. На конкретних прикладах проілюстровано найрізноманітніше символічне наповнення флоролексем зазначеного мікрополя, акцентовано, що лексеми з актуалізованими символічними семами допомагають тонко й точно передати світобачення письменника, думки, емоції, почуття, переживання, засвідчують глобалізм мовомислення, вишуканий художній смак.

Ключові слова: символ, поезія, лексема, сема, флоро лексема.

Літ. 12.

Лилия Явир, аспирант кафедры украинского языка
Дрогобычского государственного педагогического университета имени Ивана Франко

СИМВОЛЫ-НАЗВАНИЯ ЦВЕТОВ В ПОЭЗИИ ИВАНА ФРАНКО

В статье в разных аспектах исследованы особенности символов-названий цветов в поэтических текстах Ивана Франко. На конкретных примерах продемонстрировано символическое наполнение флоролексем данного микрополя. Лексемы-названия цветов из актуализированными символическими семами помогают тонко и точно выразить эстетические вкусы писателя, его мировоззрение, мысли, эмоции, чувства, переживания, свидетельствуют о глобализме поэтического мышления, изысканности художественных вкусов.

Ключевые слова: символ, поэзия, лексема, флоролексема, сема.

Lilia Yavir, Postgraduate of
The Ukrainian Language Department
Drohobych State Pedagogical University by I. Franko

FLOROLEXEMES – SYMBOLS OF MICROFIELD “FLOWERS” IN POETRY OF IVAN FRANKO

In the article investigated in different aspects peculiarities of floral symbols in poetry of I. Franko. It is illustrated on definite examples different symbolic meaning of florolexemes of mentioned microfield. The lexemes with actualized symbolic semas help to transfer the worldview of writer finely and accurately, his thoughts, emotions, feelings; demonstrate his globalism of linguothinking, refined artistic taste.

Keywords: symbol, poetry, lexeme, sema, florolexeme.

Постановка проблеми та аналіз останніх публікацій. Іван Франко – особлива постать в українському літературному просторі. Феномен його творчості не перестає дивувати своєю багатогранністю, глибиною й обширом. Особливо вражає поетичний дивосвіт митця. До нього, як до життєдайного джерела, уже впродовж віків припадають дослідники. Однак досягнути й збагнути велич поетичної робітні генія вельми складно: атом не вичерпує себе.

Відомий франкознавець Марк Гольберг влучно підкреслив: “Коли знайомишся з новими працями про Івана Франка, слухаєш доповіді на франківських конференціях, розумієш, що час не применшує значення творчої спадщини великого письменника і мислителя. Навпаки, все повніше розкривається перед нами велич Франкового генія, багатство його неосяжного всесвіту. Творчість Івана Франка містить такий інтерпретаційний

потенціал, такий заряд творчої енергії, що сучасне і прийдешнє покоління вбачають у ньому свого сучасника, відкривають те, що їм необхідне, що допомагає їм в утвердженні великих ідеалів Правди, Добра і Справедливості” [3, 18].

Феномен Івана Франка, невмирущість його ідей та образів пояснюється і тим, що він насправду універсальний. “Перед нами – могутня Франкова постать, сила його Духу, творчої уяви, інтелекту. Створений ним ліричний універсум виступає як система, як цілісність, як художній світ створений “людиною, про людину і заради людини” [3, 46].

Слово *універсум* не випадково пов’язують з Іваном Франком, адже універсалізм притаманний не лише постаті митця, але і його творам. У світовій літературі є універсалії, до яких Іван Франко звертався впродовж усієї своєї творчості. Маємо на увазі символи – вічні образи, що

пронизують усю поезію митця, об’єднують і надають їй творчої своєрідності та неповторності.

У світі символів людина живе з прадавніх часів – із періоду пізнього палеоліту. Уже тоді людина надавала певного символічного значення довкіллю: сузір’ям, рослинам, тваринам. У неоліті символізм розвинувся глибше й ширше. Первісні релігії, мистецтва без символів не обходилися [4, 6].

Проблема походження, виникнення символу достатньо у світовій теоретичній думці не досліджена, хоча світове й українське символознавство рясніє численними й вагомими розвідками. Маємо на увазі ґрунтовні праці З. Фрейда, Г. Бейлі, Г. К. Юнга, К. Леві-Стросса, Е. Кассіра, Е. Сепіра, Х. Керлота, О. Лосєва, Т. Тодорова, Й.В. Гете, Г. В. Гегеля, Г. Сковороди, М. Костомарова, О. Потебні. Світ побачила велика кількість словників символів.

Однак поняття символу теоретично надзвичайно складне, неоднозначне, а тому словник загалом і словникові статті не варто сприймати як щось категоричне, вичерпне, самодостатнє. Пізнання символіки якнайширшим колом читачів – органічна потреба в задоволенні духовних, культурних запитів, удосконаленні внутрішнього світу й приведення його до гармонії із зовнішнім [5, 229].

Є багато підходів до визначення самого поняття “символ”. Більшість дослідників сходяться на тому, що символ у мистецтві – це універсальна естетична категорія, що розкривається через зіставлення із суміжними категоріями – образу художнього, з одного боку, знака та алегорії – з іншого. У широкому значенні можна сказати, що символ – це образ, узятий в аспекті своєї знаковості, і що він є знаком, наділим усією органічністю та невичерпною багатозначністю образу. Будь-який символ є образом (і будь-який образ є, хоча б до деякої міри, символом); але категорія символу вказує на вихід образу за власні межі, на наявність якогось смислу, що нероздільно зливається з образом, проте з ним не тотожний [5, 225].

Іван Франко не лише розробив – блискуче втілив власну концепцію символу у своїх творах. Ми зупинимося на символічному наповненні поезій Івана Франка. Попри значні досягнення у вивченні Франкового поетичного дивосвіту, символіка поезій митця залишається на периферії. А тому вважаємо цю тему надзвичайно актуальною та перспективною.

У нашій статті розглядатимемо рослинну символіку поезій Івана Франка, а точніше – флоролексеми мікрополя “квіти”.

Мета статті – розглянути та проаналізувати

квіткові символізації поетичних текстів Івана Франка.

Виклад основного матеріалу. Рослинна символіка українців сягає своїм корінням у часи язичництва. Вона зумовлена важливими функціями, які виконували “плоди землі” в житті народу-орача. Здавна рослини широко використовувалися в обрядових діях, під час календарних свят, весіль, похоронів тощо. Українці наділяли дерева, трави, квіти здатністю вберігати від нечистої сили, “лихого ока”. Відомі лікувальні властивості рослин. Залишки старовинних обрядів простежуються у відзначенні Вербної неділі, Зелених свят. Ці народні дії символізують оновлення природи, вічність усього живого [9, 196].

У визначенні образів-символів, що відображають рослинний світ України, першорядне місце відводиться назвам-поняттям, що характеризують народні уподобання, народне бачення дерева, квітки в прикрашенні осель, в обрядових діях тощо. Етнологія вважає за можливе виділення так званих етнографічних (власне народних) рослин, які особливо поцінуються в народному житті. Розглядаючи традиції використання рослин у побуті, в обрядах і ритуалах, можна простежити витoki переосмисленого, образного сприймання рослин, відтак її символізованої назви. До таких рослин належать, зокрема, давніше засвоєні: мальва, барвінок, любисток, пижма, василіск, м’ята, рута, ліля, півонія, ромашка; з пізніше засвоєних: чорнобривець, купчаки, настурція, жоржина, гвоздика; калина, бузок, жасмин, троянда [9, 197].

Квіти у давні часи мали ритуальну значущість, що і зараз згадується в обрядах, особливо в родинних. Напр., весільні короваї прикрашалися кетягами калини, горщиком з кашею на хрестинах – ритуальним букетиком – “квіткою”, що складався з трав, гілочок калини, колосся тощо. У практиці ритуального використання квітів знаходимо сліди найдавніших вірувань, пов’язаних з культом Великої богині – уособленням життя, землі й плодючості [11, 76].

Символічним значенням наділене і саме родове поняття *квітка*. Слово-поняття *квітка* вживається на позначення краси, молодості, квітучості. Узагальнений характер образу (і не конкретного виду рослин, а родового поняття) перешкоджає створенню конкретизованого уявлення про щось прекрасне, здебільшого служить цілям персоніфікації. Образ *квітки*, нерідко тендітної рослини, може передавати ідею непристосованості до складних умов життя: виникає почуття зниженості, меншовартості. Це символ слабкості.

Компоненти символічного значення – “краса”, “тендітність”, “слабкість”, “непристосованість”, “швидкоминучість” [9, 206].

Поезія Івана Франка – це, образно кажучи, квітка поезія. Достатньо сказати, що сама лексема *квітка* трапляється в поезії митця 76 разів [8, 102]. Автор вживає її у найрізноманітніших символічних значеннях, що свідчить про його майстерний поетичний хист, глобалізм світо- й культуровідчуття.

Квітка – символ сонця, Великодня, мінімум матеріального максимум духовного. Це також символ духовного Відродження, переваги ідеального над матеріальним. Квітка часто символізує душу.

У творчій уяві Івана Франка квітка (діалектна форма – цвітка) насамперед асоціюється із щастям, радістю, красою, навіть глибше – добром, яке вступає в різкий контраст зі всім, що отрує життя людей:

Цвіти серед поля,
Долом і горів –
Тільки тьма й неволя
П’є народну кров [12, 106].

Цвіт квітів вселяє в людські душі надію на покращення, віру в краще. Квіти асоціюються з весною, коли земля пробуджується:

Чи для вас весела
Квітка не цвіте,
Що лиш вбогі села,
Людський біль здрігав? [12, 106].

Квітка – це символ незахищеності, тендітності, безпорадності й безборонності. Такі імпліцитні сенси цього образу простежуємо в поезії “Рідне село”. Лексичним індикатором згаданих сем виступає лексема “мороз”. Саме незахищеними були “золоті надії” митця, яким не судилося здійснитися:

Чи ж перші золоті надії
Не розвивались тут, як **квіти** веснянії,
Морозом збиті? [12, 144].

Любов людини до квітів, що асоціюються насамперед з весною і красою, зробила їх об’єктом культу. Квітами супроводжується все людське життя – від народження до могили [6, 280]. Саме тому *квітка* нерідко виступає символом життя:

Як моя
Душа в безмірному просторі
Купалася, на ті прозорі
Луги летіла, де цвітуть
Безсмертні **квіти**... [12, 236].

Зів’яла ж квітка, відповідно, символізує смерть, занепад:

Вниз котиться мій віз. Пов’яли **квіти**,

Літа на душу накладають пуга.

Вже не мені в нові світи летіти! [12, 254].

Прихід весни у природі супроводжується появою квітів (у Франка – цвітів). Те ж саме відбувається в період весни в душі людини – період закоханості. Саме тому *квітка* символізує молодість, пробудження, любов, радість і щастя:

І в груді щось метушиться, немов
Давно забута згадка піль зелених,
Весни і **цвітів** – молода любов

З обійм виходить гробових, студених [12, 206].

Нерідко лексема *квітка* уміщує широкий спектр внутрішніх почуттів ліричного героя, станів, його емоційно чутливої реакції на дійсність. Саме тому в поезію Франка природно й органічно влітаються символічні компоненти “розбиті надії, мрії”, “розчарування”:

Я не жалуюсь на тебе, доле!
Добре ти вела мене, мов мати.
Та ж де хліб родити має поле,
Мусить плуг **квітки** з корінем рвати [12, 216].
Розчарування супроводжуються болем і розпачем:

Важко плуг скрипить у чорній скибі,
І **квітки** зітхають у сконанню...
Серце рвесь, уста німі, мов риби,
І душа вглубляється в люту рану [12, 216].

Семантико-асоціативне поле лексеми *квітка* надзвичайно багате й розмаїте. Іван Франко не тільки знав це, але й майстерно продемонстрував у своїх поезіях. Для митця *квітка* часто усимволізовує кохану, саме образ *квітки* допомагає якнайповніше передати всю велич, ніжність, а часом і трагічність почуттів закоханого ліричного героя, красу (фізичну і моральну) об’єкта його любові:

Вона, ся гарна **квітка** “сон царівни”,
Котрої розквітом втішався я,
Котрої запах був такий чарівний,
Що й досі п’яна ним душа моя! [12, 217].

Образ квітки викликає в душі ліричного героя бурю емоцій. Це і кохана, і розбиті мрії про щасливе сімейне життя, розпач, смуток, розчарування. Автор наділяє образ *квітки* новими відтінками емоційно-психологічного змісту, розширює спектр його символічного наповнення:

Гляджу, як **квіточка** моя
В руках нелюбих ув’ядає,
Як сіра, зимная змія
По моїм раю походжає [12, 238].

Подібуємо в поезіях Івана Франка і лексему *квітка*, що містить семи “доброо”, “ніжність”, “полегшення фізичних та моральних муко. Особливо яскраво ці компоненти простежуються в поєднанні з образом Ісуса Христа і зображенні

його хресних мук. Цей сюжет митець розгортає в поезії “Христос і хрест”:

На живім природи лоні,
Змитий з крові, ран і сльоз,
Серед запаху і **цвітів**

Сумирно спочив Христос [12, 133].

Іван Франко творчо використовує відомі символічні обертони лексеми *квітка* і додає до них свої. *Квітка* в уяві поета асоціюється з образом всієї України, її відродження, її щасливого майбуття і перших несміливих кроків до нього. Автор наділяє образ квітки глибоким патріотичним смислом, розширює його до образу загальнонаціонального. Саме такі семантико-символічні компоненти актуалізовані в поезії “Дивувалась зима”:

Дивувалась зима,
Як посміли над сніг
Проклюнутись **квітки**
Запахуці, дрібні [12, 97].

Квітки виступають першими й несміливими паростками відродження. Щоправда, не такими вже й несміливими: жодні бурі, природні катаклізми, морози не здатні здолати національну ідею, патріотичний настрій людей:

Похилились **квітки**,
Посумніли, замклись;
Шуря-буря пройшла –
Вони знов піднялись [12, 98].

Завершальні рядки поезії стверджують невмирущість української нації, України:

І найдужче над тим
Дивувалась зима,
Що на **цвіт** той дрібний
В неї сили нема [12, 98].

Найбільш облюбовані українцями квіти – *лілеї*, *соняшники*, *фіалки*, *рожі*, *чорнобривці*... Іван Франко був добре обізнаний із квітковими смаками свого народу, бо сам був його відданим сином. Обізнаність митця яскраво підкреслює його поезія.

Образ коханої в уяві митця асоціюється не просто з квіткою, а з *лілеєю*. *Лілію* вважають квіткою Матері Божої. Вона – символ витонченої, тендітної краси, чистоти і цнотливих дівочих чарів, перед якими не може встояти жоден юнак. Легенда каже, що лілію створила мати-Земля та богиня води Дана, поєднавши в ній красу Землі та силу Води. Тому лілія володіє магичною протидією польовій (земляній) та водяній нечисті. Має також силу оберега: її висушений корінь оберігає тих, хто йде в далекі мандри, і проганяє недугу від тих, хто захворів у рідному домі. В той же час лілію забороняється зривати молодим хлопцям – можуть занепасти русалки. В цьому

– застереження: до цнотливої і чистої дівочої краси треба ставитися з ніжністю і любов’ю [1, 464].

Чистою, ніжною, витонченою тендітною була перша любов Франка, яка асоціювалась в уяві митця лише з образом *лілеї*:

Тричі мені являлася любов.
Одна несміла, як **лілея** біла,
З зітхання й мрій уткана, із обснов
Сріблястих, мов метелик, підлетіла [12, 240].

Для закоханого ліричного героя, кохана – це сама ніжність, крихкотілість, беззахисність:

Я не люблю тебе, о ні,
Моя хистка **лілеє**,
Не оченька твої ясні,
Не личенько блідєє [12, 225].

Звертається поет і до образу-символу *соняшник*. *Соняшник* є улюбленою окрасою українського села. З ним пов’язують надії на сонячні дні, врожай, ужинок. *Соняшник* – символ краси, добра, спокою, затишку. Символ соняшника використовується для створення сільської ідилії, змалювання образу красуні-дівчини або гождо парубка. Компоненти символічного значення – “краса”, “добро”, “спокій”, “затишок”, “сонце”, “врожай” [9, 205 – 206]. Саме в значенні добро, щастя, мир, заспокоєння, вітха вживає автор лексему соняшник у своїй поезії “У сні мені являється дві богині”. Автор протиставляє поняття соняшник і терн, останній – символ неприємностей, болю, муки:

“...Сказала перша (що за голос милий!), –
Ось на тобі мій дар, чудову квітку!”
І **соняшник** дала мені розцвілий.

А друга мовчки терн втиснула в руку –
І враз я радість вчув і люту муку [12, 185].

Для характеристики образу коханої автор використовує й образ-символ *рожа*. *Ружа* – народнопоетична назва троянди, символ дівочої краси, молодості, привабливості [6, 510]. Саме такою (красивою, молодою, привабливою) поставала кохана:

Червона **рожа**, червона **рожа**
Над усі квіти гожа;
Не бачу **рожі**, не бачу **рожі**,
Лиш її личка гожі [12, 222].

Подібуємо в поезіях Івана Франка й лексему *фіалка*. Ця квітка – символ скромності, цноти, беззахисності, невинної відданості коханому. Вона приносить радість і може причарувати. А також символізує й смуток: нею прикрашають смертне ложе [1, 464]. У поезії “Христос і хрест” фіалка виступає як енантіосемантичний образ-символ, що синтезує компоненти “смутоку і “радість”:

Подорожники й **фіалки**,
Що там пахли з-між трави,

Звилися, мов вінець любови,
У Христа край голови [12, 133].

Фіалка у Франка – це поетичний знак розбитих, втрачених надій, аж до повної безнадії: Заким умре ще в серці творча сила
І дар пісень заглухне в тишині,
Немов пахуча та **фіялка** мила,
Що в’яне у пустому бур’яні... [12, 339].

Висновки. Оскільки у межах статті неможливо охопити увесь символічний простір поезій Івана Франка, об’єктами нашої інтерпретації та осмислення ми обрали рослинні символічні номінації, а точніше – лексеми-назви квітів. Наш стислий аналіз засвідчив, що Іван Франко не лише майстерно вводить символи у свої поетичні тексти, а розширює семантичний потенціал знаків, переосмислює їх, що яскраво простежується на прикладах розгортання символічних рядів.

1. Аверинцев С.С. *Софія – Логос: Словник.* – К.: Дух і літера, 1999. – 458 с.

2. Багнюк А.Л. *Символи українства. Художньо-інформаційний довідник.* – Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2010. – 512 с.: іл.

3. Гольберг М. *Духовний світ митця і проблеми інтерпретації художнього твору //*

Людина і творчість: гуманістичні вияви. – Вип. VI. – Дрогобич, 1998. – С. 157 – 161.

4. Дмитренко М. *Символи українського фольклору: Монографія.* – К.: УЦКД, 2011. – 400 с.

5. Дмитренко М. *Українська фольклористика: історія, теорія, практика.* – К.: Ред. часопису “Народознавство”, 2001. – 576 с.

6. Жайворонок В. *Знаки української етнокультури: Словник-довідник.* – К.: Довіра, 2006. – 703 с.

7. Керлот Х. *Словарь символов.* – М., 1994. – 648 с.

8. Ковалик І., Ощипко І., Полога Л. *Лексика поетичних творів Івана Франка.* – Львів, 1990. – 264 с.

9. Кононенко В. *Рідне слово.* – К.: Богдан, 2002. – 303 с.

10. Мацько Л.І., Сидоренко О.М., Мацько О.М. *Стилістика української мови.* – К.: Вища школа, 2003. – 475 с.

11. *Словник символів культури України / За заг. Ред. В. Коцура, О. Потапенка, М. Дмитренка.* – К.: Міленіум, 2002. – 260 с.

12. Франко І. *Вибрані твори: В 3-х т. Т. 1: Поезії, поеми / Ред. колегія: Скотний В. та інші; упор. Шалата М.* – Дрогобич: Коло, 2004. – 824 с.

Стаття надійшла до редакції 20.03.2014

Воскресіння

Що за день чудовий воскресіння,
Сповнений любові і надій?
За чиїмось мудрим повелінням
Світ довкола враз помолодів.
Прямо в хату лєтєся сонця повінь,
Вже давно такої не було.
А душа стає моя раптово,
Наче біле лебедя крило.
Хоче в небо визволення ради
Із тітьми, що застє мені..
Воскресіння – то велика радість,
Благодать Господня навесні.

Сергій Рачинець
український поет

